“ SIKUR T’ISHA DJALË ” *

HAKI STËRMILLI

2 SH T A T U E R

Xha Meta e Xha Ceni, dy fqij t’onë, kishin ardhë ke na sot në mëngjes për vizitë. Mbas shumë bisedimesh që u zhvilluen mbi bujqësi, u ndrrue kuvendi me lajmin e papritun që dha Xha Ceni: Nji katundar e paska vramë të bijën, pse ajo qenka dhunue me nji fshatar. Rreth kësaj ngjarjeje u shtjelluen mendime të ndryshme. Në fund, të gjithë dhe nji zanit e përhiruen atin që e kishte vramë të bijën. Me fjalë tjera, femna e dhunueme u gjykue si fajtore e pafalshme dhe u dënue me vdekje.

Natyrisht, kurrkush nuk mundet me folë, makar nji fjalë, për me i dalë zot nji femne që, tue mos i frenue sencet e veta, arrin të poshtnohet, dhe dënimi i saj, me gjith që tepër i rreptë, asht i justifikueshëm. Vetëm due të dij se pse dënimi randon vetëm mbi femnën e gjorë. N’asht se ajo u dhunue ase bani kurvëni, mashkulli ç’bani? A nuk bani edhe ky bikni? Kush mundet me na sigurue se femna qe ajo që i nxiti pasionin mashkullit dhe e ndolli në

të kryemit e asaj vepre që e dënon shoqnia e sotshme me fjalët ilegale dhe e turpshme?

Sikur të kishte pasë njerzia nji histori turpesh, natyrisht të shkrueme prej duersh të pastra e të padridhuna nga ndikimi ase kërcnimi i tjerëve, kishim për të vu re se, qysh nga Adam-Eva e deri më sot, femna asht ngucë e kabue prej mashkullit për t'u bamë vegël dëfrimi për të. Me gjithë këtë, kur asht diktue, asht dënue dhe mashkulli s'asht trazue. Përse ajo ndëshkohet dhe ai nuk trazohet? A nuk kanë bamë mëkat ase faj të dy së bashku? Apo mëkati i mashkullit asht i falshëm? Mos asht edhe Zoti me burrat, apo vetëm i burrave që mban anë kah ata? Çudi! Katundari i jonë e gjet veten të fyem e të turpnuem, pse i qenka dhunue e bija. Ka të drejtë. Por katundari tjetër ndoshta as nuk u skuq në fëtyrë kur e muer vesht veprën që kreu i biri. N'asht se i pari e vrau të bijën për me e lamë turpen me gjakun e saj, a nuk duhej që edhe i dyti t'a vritte të birin për t'a shlye atë njollë që djali i tij vulosi me gjakun e nji të ngrate? N'u quejt ajo lavirë ase fershëndi, a nuk lypsej quejtë edhe ky njimitar ase bik? Përse randon vetëm nga femna balanca dënuese e drejtësis mashkullore? Apo nuk asht i njinjishëm faji për të dy? Nuk dij, por më duket se të paktën në këtë punë mashkulli nuk lypsej të kishte nji privilegj.

Vepra e ndalueme dhe e turpshme, padyshim, u krye prej të dyve dhe dënimin, po n'atë mënyrë, lypsej t'a përballonte që të dy, se po të mos kishte marrë mashkulli pjesë aktive në veprën e kryeme, nuk kishte se si bahet turpi. Po, se që të bahej turpi, lypsej të bashkohesh mashkulli me femnën. Përndryshe, nuk do t'ekzistonte turpi në këtë mes dhe sot nuk do të derdhte lot nana e shkretë mbi kufomën e bijës së shueme nga dora e atit të vet. Katundaret t'ona vuejnë nga mizoria e burrave dhe e prindëve të tyne të padijshëm, rrënkojnë nën ndrydhjen që u bajnë zakonet e egra dhe gabimet e tyne shpërblehen randë. Kanunet e maleve nuk i mëshirojnë aspak të ngratat dhe nuk u napin asnji vlerë. E për këto të shkreta kurrgja e mirë s'asht bamë deri më sot.

Sikur të kishte qenë në dorë të femnave sundimi i botës, a do t'a gjejshin të drejtë mashkujt nji dënim të tillë e të njianës kur t'u nepesh atyne nga

femnat në nji rasë kësodore? Sigurisht jo, dhe nuk kishin me lanë mjet pa përdorë për t'a fitue, të paktën, barasin. Po na? Oh, na të shkretat nuk lejohemi t'a nxjerrim zanin për të drejta ma natyrale e fillestare, e jo ma për këto që kanë nji karakter të shëmtueshëm. "Kur lën femna, qajnë trenët", thotë nji fjalë popullore. Në këto pesë fjalë shprehet krejt përbuzja e skotës mashkullore kundrejt femnës së shkretë. Ky mendim i padrejtë dhe shnjerëzuer na ka hymë në shpirt edhe neve femnave dhe e thomi me aq besim, si t'ishte ndonji verset i Kuranit ase i Ungjillit. Kjo përbuzje kaq trashanike, që i bahet femnës prej mashkullit, synon me e qëllue këtë mu në shpirt e në palcë: në sedër. Për atë që asht burimi i jetës dhe shtylla e ekzistencës njerëzore bahet kjo përbuzje kaq e poshtme dhe e vorfën nga vlera mendore e morale. Mashkulli, biri i femnës, ia përplas në fëtyrë asaj këtë të fyeme kaq të randë për me ia therë zemrën mizorisht. Eh, fatkeqësi! Mashkulli që mburret me aventurat e veta, tue thanë se ka mashtrue e ka kabue këtë ase atë femën, ka guximin e paturpshëm edhe me e përbuzë, edhe me e dënue atë për gabimin që ban, gabim në të cilin ai vetë e shtyn.

Lypset të ngremë krye, duhet të çohemi peshë e t'i luftojmë këto ligjë e zakone që na i grabisin të drejtat t'ona ma se natyrale, që na poshtnojnë dhe na ulin në shkallën e nji robneshe të neveritun, që na i shkullojnë dhe na i shterrin burimet e sedrës e të krenaris si femna e si njerës, që na e shtypin pamëshirshëm ndërgjegjen dhe shtefnin. Duhet t'u apim të kuptojnë se përparimi i nji kombi matet me zhvillimin e femnës dhe se kjo lypet të zajë nji vend të konsiderueshëm në shoqnin njerëzore. A s'ka zemra që të ndijnë dhimbë për pësimin t'onë? A nuk ka veshë që t'a ndigjojnë klithmën t'onë? *Ah, sikur t'isha djalë!* Po, sikur të mundesha me metamorfozue e me u bamë djalë, do të mundesha me ndërmarrë nji lëvizje të gjanë për me i luftue rreptësisht pengesat e fatbardhësis së femnës shqiptare dhe për me i sigurue asaj liri të plotë e njisi të drejtash. Kjo përpjekje e ashpër besoj se kishte me më kënaqë; kjo luftë e rreptë sigurisht kishte me m'a lehtësue ndërgjegjen e dërmueme prej fyeshjesh e padrejtësinash të përditëshme që i bahen femnës së shkretë. Dhe zemra e eme atëherë do të mbushej plot afsh e zjarr për t'i përvëlue kundërshtarët e këtij ideali të shenjtë. Po, zbrazësia e asaj zemre që lëngon nga mungesa e lumnis së dëshirueme, do të mbushej atëherë plot lang

zjarri për me u shprazë mandej mbi ata që e kanë monopolizue shijimin e jetës dhe gëzimin e të drejtave në këtë botë.

Nuk jam e zoja me i shpirtnue mendimet e ndiesit e mija, pse s'kam pasë fat me u zhvillue në nji shkollë të naltë ase në nji rreth ku mbretnon drita e pashueshme e kulturës. Por e ndi se kam nji shpirt që, me të tanë forcën e vet, më shtyn me e luftue të ligën dhe padrejtësin; kam nji vullnet që më nguc për me i ramë kresë mendësis së mykun, asaj mendësije që na ka lanë trashëgim errësina qinda shekullore e injorancës, ajo që edhe sot na pengon në të kryemit e veprave të shkëlqyeshme fisnikije dhe nuk na lejon të kalojmë nji jetë t'ambël dhe të bukur.

Femna shqiptare sot s'ka ndryshim të madh nga ato që jetuen disa qinda vjet ma parë dhe, në disa rasa, asht baras me skllavet e motshme, mbassi nuk i gëzon të drejtat e veta. Sikur të dijshin e të mundeshin me shkrue skllavet e motshme, kush e din se çfarë kryeveprash kishin me na lanë, pse në to do t'i përshkruejshin vuejtjet e veta dhe ndlesit shpaguese që ushqejshin kundrejt zotnive të tyne. Kush e din se sa helm e vner kanë pasë grumbullue zemrat e tyne të plasuna. Kush e din. Sigurisht ato do të kenë vdekë ma tepër prej pezmit e dëshprimit që i ka ba me plasë, se sa prej sëmundjesh. Por edhe sot, thuaj se, kështu asht femna, sidomos femna shqiptare. Sikur të guxonte kush me e zbulue dufin dhe urrejtjen që ka zemra e saj, do të lemerisej e tanë bota dhe atëherë do të kuptonte skota mashkullore se deri ku ka arri padrejtësia që i bahet asaj.

Po të kisha qenë djalë, do t'u mshojsha me grusht turijve gjithë atyne që kërkojnë të kenë privilegje dhe që duen t'a përdorin femnën herë si kafshë dhe herë si... mjet dëfrimi. Por nuk jam. Dhe Perëndia, sikundër duket, nuk e ka mendjen me ba mrekulli.

***** Ky fragment është shkëputur nga romani *"Sikur t'isha djalë"* i Haki Stërmillit, botuar në vitin 1936. I shkruar në formën e ditarit të protagonistes Dija, romani pasqyron sfidat dhe padrejtësitë me të cilat përballen vajzat dhe gratë në shoqërinë tradicionale shqiptare. Ai njihet si një ndër veprat e para të letërsisë shqipe që trajton emancipimin e gruas.